

PAR AIJAS JANSONES “TAUTASTĒRPA KOMPLEKTĒŠANAS PAMATIEM” UN TO KONTEKSTU DOMĀJOT

Ieva Pīgozne
ieva.pigozne@lu.lv

Aija Jansone
Tautastērpa komplektēšanas pamati
Rīga: Latvijas Nacionālais kultūras centrs,
2021, 135 lpp.

Atslēgvārdi: tautastērps, apģērba vēsture, Latvija, Dziesmu un deju svētki

Rakstā mākslas zinātniece Ieva Pīgozne iepazīstina ar 2021. gada vasarā klajā nākušo etnoloģes, latviešu apģērba vēstures pētnieces Aijas Jansones sastādīto praktisko ieteikumu krājumu “Tautastērpa komplektēšanas pamati”, kurā plašam interesentu lokam pieejamā formā skaidroti latviešu tautastērpa komplektēšanas praktiskie pamatprincipi un sniegtas norādes un ieteikumi tā izgatavošanā un valkāšanā. Šāda izdevuma nepieciešamību ir veicinājušas gan Dziesmu un deju svētku kustības vajadzības, gan arvien lielā Latvijas sabiedrības interese par tautastērpu un apģērba vēsturi. Rakstā autore norāda uz apģērba vēstures pētniecības mērķiem un to sasniegšanai nepieciešamajām amata prasmēm, kas aptver ne tikai zinātniski teorētisko lauku, bet arī praktiskos aspektus — iemaņas rokdarbos un apģērba izgatavošanā —, lai spētu veikt sarežģīto tradīciju šķetināšanas un korektas saglabāšanas darbu latviešu apģērba vēstures pētniecībā.

2021. gada vasarā iznāca etnoloģes, latviešu apģērba vēstures pētnieces Aijas Jansones sastādītais metodisko materiālu krājums "Tautastērpa komplektēšanas pamati"¹, kas veltīts tautastērpa darinātājiem, komplektētājiem un valkātājiem. Izdevuma mērķauditorija ir Dziesmu un deju svētku kustības dalībnieki — skatuves deju dejojāji, koristi, folkloras kopu dalībnieki, kā arī individuālie tautastērpa valkātāji, tautas lietišķās mākslas studiju meistari un citi tērpu darinātāji.

Latvija ir viena no tām valstīm Eiropas ziemeļu un austrumu daļā, kurā tautastērpa valkāšana uz skatuves un svētkos ir izplatīta arī 21. gadsimtā. Tas rada pieprasījumu pēc informācijas, kādu šo tautastērpu darināt, kā komplektēt un valkāt atbilstoši situācijai. Līdz ar to plašākas sabiedrības interese par apģērba pētnieku darba rezultātiem ir liela. Pateicoties šai interesei un tautastērpa valkāšanas praksei, Latvijā zemnieku apģērba izpēti veic zinātniskā līmenī par valsts vai Eiropas Savienības zinātnei atvēlētajiem līdzekļiem. Pretstatā Ziemeļvalstīm daudzviet Rietumeiropā 19. gadsimta zemnieku apģērba izpēti zinātnisko projektu konkursos līdzekļus piešķir nelabprāt. Praksē gan arī mūsu pētniekiem nereti jāizstrādā fundamentāli pētījumi apģērba vēsturē, kas apmaksāti vien no bāzes finansējuma. Šajā situācijā nozīmīga ir katra tautastērpa tēmai veltīta pētnieku darba publikācija, tāpēc jānovērtē Latvijas Nacionālā kultūras centra iesaiste šādu izdevumu tapšanā, kas papildina jau daudzu apģērba vēstures tēmām veltītu populārzinātnisku un zinātnisku izdevumu klāstu. Tāpat būtisks ir Latvijas Nacionālā kultūras centra ieguldījums izdevumu nogādāšanā pie mērķa grupām, jo izdevumi sasniedz mākslinieciskās pašdarbības kolektīvu vadītājus un dalībniekus tieši, ne tikai ar grāmatniņu starpniecību.

Aija Jansone ir ieguvusi vēstures zinātņu doktora grādu Latvijas Universitātē, aizstāvēt pētījumu par latviešu tradicionālajiem krekliem. Ilgus gadus Jansone strādājusi Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtā, pē-

dējos gados to apvienojot ar darbu Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja Etnogrāfijas nodaļas vadītājas amatā. Viņa ir daudzu zinātnisku rakstu un monogrāfiju autore. Jansones nozīmīgākās monogrāfijas veltītas Vidzemes krekliem², Krustpils villainēm³, apģērba attīstībai Zemgalē⁴, Piebalgā⁵ un Rucavā⁶, dvieļiem⁷ un telpu tekstilijām⁸. Tajās atspoguļojas Jansones pētnieciskās intereses — tekstiliju, apģērba un rokdarbu vēsture Latvijā. Pēdējos gados viņa pievērsusies arī katoļu baznīcas tekstiliju izpētei un šobrīd strādā pie monogrāfijas, kas būs veltīta Kuldīgas apkārtnes tautastērpiem.

Nesen iznākušais praktisko ieteikumu krājums iekļaujas nu jau vairāk nekā 120 gadu garumā regulāri izdoto tautastērpa darināšanas un komplektēšanas instrukciju klāstā. Visus šos gadus, gatavojoties Dziesmu svētkiem, kas kopš 1940. gadiem tika rīkoti kopā ar deju svētkiem, izdoti tērpu komplektēšanas norādījumi svētku dalībniekiem un kolektīvu vadītājiem. Nereti tie atspoguļojuši sava laika ģērbsnās gaumi un izpratni par tautastērpu uz skatuves. Šie izdevumi parasti bijuši populārs uzziņu un praktisku norāžu ieguves avots arī ārpus Dziesmu svētku dalībnieku vidus, sasniedzot plašāku sabiedrību. Tāpēc arī mūsdienās daudzu sabiedrībā izplatīto zināšanu un priekšstatu par tautastērpu izcelsme meklējama tieši tērpu darināšanas pamācību publikācijās no starpkaru perioda, padomju okupācijas laika un mūsdienām. Aija Jansone jau vairākkārt piedalījies šādu izdevumu sagatavošanā, un iepriekšējais viņas sastādītais padomu krājums izpelnījās atkārtotu tirāžu.⁹ Laikam ejot un aktualizējoties diskusijai par to, kādam jābūt tautastērpiem uz skatuves, Dziesmu un deju svētku kustības galvenie rīkotāji un metodisko materiālu krājumu izdevēji — Latvijas Nacionālais kultūras centrs — novēroja nepieciešamību pēc jauna, papildināta izdevuma un lūdza Aiju Jansoni tādu sagatavot.

Kaut arī ieteikumi tautastērpu komplektēšanā un valkāšanā nav zinātniska publikācija,

tajā paustais balstās uz daudzu gadu gaitā veiktā pētnieciskā darba rezultātiem, vienkāršotā, lakoniskā un shematiskā veidā izklāstot sieviešu, vīriešu un bērnu tautastērpu komplektēšanas praktiskos pamatprincipus. Krājuma ievaddaļā Jansone sniedz nelielu ieskatu zemnieku apģērba attīstībā Latvijas teritorijā no 16. gadsimta līdz 20. gadsimta sākumam. 19. gadsimta apģērba valkāšanas tradīcijas iedalītas trijos posmos: gadsimta pirmie 40 gadi, kad valkāts taisnā diega piegriezumā darināts tradicionāls apģērbs, gadsimta vidus, kurā jau notikusi pakāpeniska pāreja uz modernāku, pilsētās valkātu apģērbu, kā arī gadsimta beigas, kad zemnieku apģērbā izzuda lokālās īpatnības un tika pārņemta tā dēvētā pilsētas jeb Eiropas apģērba mode.

Šādu pāreju no tradicionālā uz pilsētas modes apģērpu piedzīvoja visas Eiropas tautas, atšķirās tikai pārejas laiks dažādos reģionos. Arī Latvijas teritorijā šī pāreja notika nevienmērīgi, visātrāk jaunajiem elementiem tīkot pārņemtiem Rīgas apkaimē, Zemgalē un Rietumvidzemē, bet visilgāk tradicionālajām apģērba formām saglabājoties Dienvidkurzemē. Aija Jansone ir viena no šo pārejas procesu galvenajām pētniecēm Latvijā, turpinot etnogrāfes Ainas Alsupes iezīmēto dažādo slāņu izpēti tautas mākslā.¹⁰ Tas pēdējās desmitgadēs ir aktuāls izpētes virziens Rietumeiropas un ASV apģērba vēstures pētniecībā, beidzot atsakoties no 19. gadsimtā radītā priekšstata par to, ka tautas apģērbs ir nemainīgs.¹¹ Diemžēl Latvijā šī aplamā priekšstata sekas jūtam vēl arvien. Starpkaru periodā Pieminekļu valdes uzdevumā tika savākts vairums liecību par 19. gadsimtā valkāto apģērpu, bet pēc tam uz savākto liecību bāzes izveidoti pēc iespējas grezni un sava laika priekšstatiem par latviskumu atbilstoši tautastērpu komplekti. To izveidē netika ievērota hronoloģija jeb saglabāto apģērba daļu piederība konkrētiem laika periodiem un tajos valdošās modes atbalsim tautas apģērbā. Tā vietā komplektos tika ievērots ģeogrāfiskais

princips, savienojot apģērba gabalus, kurus nereti šķīr 50 vai pat 100 gadi. Diemžēl sabiedrībā vēl arvien vērojama starpkaru periodā izveidoto tautastērpa komplektu popularitāte, jo daudzi tautastērpa darinātāji balstās uz pieņēmumiem, kuri tika radīti pirms Otrā pasaules kara. Šeit paveras plašs darba lauks zinātniski pamatotiem pētījumiem, un Aija Jansone ir viena no tām pētniecēm, kura strādā pie tā, lai agrākie pieņēmumi pamazām tiktu pārskatīti un koriģēti vai atnesti pavisam.

Krājuma tekstā Jansone piedāvā īsu ieskatu pirmajos divos no trim apģērba attīstības posmiem sieviešu un vīriešu apģērbā, sīkāk pievēršoties apģērba daļām: krekliem, brunčiem vai biksēm, svārkiem, plecu segām, jostām, galvassegām un kāju āvumam. Pēc katras apģērba daļas apraksta sniegti kodolīgi ieteikumi un norādes par to izgatavošanu vai valkāšanu. Pēc šāda paša dalījuma, tikai neiedalot to sīkāk laika posmos, aplūkots arī bērnu apģērbs. Pievienots plašs vizuālais materiāls, kas iekļauj apģērba komplektu, atsevišķu apģērba daļu fotogrāfijas un tehniskos zīmējumus. Ilustrācijām izmantotas XXVI Vispārējo latviešu Dziesmu un XVI Deju svētku "Latviešu tautastērpu skatē" godalgoto tērpu fotogrāfijas. Shematiskais un lakoniskais informācijas pasniegšanas veids, kuru tik ļoti vēlas redzēt tautastērpa darinātāji un māksliniecišķās pašdarbības kolektīvu vadītāji, protams, iespaido darba zinātniskumu, jo no daudzām īpatnībām, atsevišķiem gadījumiem un hronoloģiskām vai ģeogrāfiskām niansēm bijis jāatsakās, kā galveno ziņu izvēloties vienu "vidējo". Tāpēc apģērba vēstures interesentiem kā uzziņas materiāls joprojām jāizmanto zinātniskajos rakstos un monogrāfijās atspoguļotie pētījumu rezultāti. Tāpat jāatzīst, ka Jansones sagatavotajā krājumā sastopamas arī kļūdas un nepilnības, kā vienu no būtiskākajām izceļot to, ka krājums pretendē uz visas Latvijas tautastērpu komplektēšanas apmācību, taču vizuālajā materiālā trūkst Latgales un Sēlijas piemēru.

Tomēr par to, ka Aijas Jansones jaunākā grāmata būs pieprasīta, šaubu nav. Par to varam būt pārliecināti tādēļ, ka Latvijā ir liela sabiedrības interese par tautastērpu un apģērba vēsturi. Teju katram no vairākiem desmitiem tūkstošu Dziesmu un deju svētku kustības dalībnieku ir vismaz viens tautastērps, tāpat arvien pieaug to cilvēku skaits, kuri vēlas sev individuālu, nereti — paša darinātu tautastērpu. Gatavojoties Latvijas simtgadei, Latvijas Nacionālais kultūras centrs vairāku gadu garumā īstenoja akciju “Katram savu tautastērpu”, un, pateicoties šai akcijai, patlaban kustība vēršas plašumā, piesaistot arvien jaunus interesentus.

Apģērba vēstures pētnieka sarežģītākais uzdevums ir no nedaudzajām un bieži vien gadījuma rakstura lietisko, rakstīto un ikonogrāfisko avotu liecībām izprast apģērba attīstību katrā novadā un vēstures periodā. Pēc tam, kad sarežģītais un laikietilpīgais pētnieciskais darbs paveikts, var tikt veidotas tērpu komplektu rekonstrukcijas. Pētnieku darbam jākalpo diviem mērķiem — zinātniskajam jeb apģērba vēstures fundamentālai izpētei un praktiskajam jeb tautastērpa darināšanai.

Pētījumu rezultātiem jāpārtop ne tikai zinātniskos rakstos un monogrāfijās, bet arī jātiek vienkāršotiem, shematiskā veidā pārrādītiem praktisku ieteikumu formā un pielāgotiem mūsdienu situācijai — darināšanas tehnikajām iespējām un valkāšanai uz skatuves. Otrā mērķa sasniegšanai pētniekam jāmeklē raksturīgākie vēsturiskā apģērba elementi, kas izmantojami kā pieturas punkti mūsdienu cilvēkam, izgatavojot uz 19. gadsimta apģērba tradīciju pamata balstītu jaunu tērpu. Abu mērķu sasniegšanai apģērba vēstures pētniekam nepieciešamas ne tikai teorētiskas zināšanas, bet arī praktiskas iemaņas rokdarbos un apģērba izgatavošanā. Aija Jansone veiksmīgi apvieno pētnieciskās un praktiskās prasmes un šobrīd atzīstama par pieredzējušāko un nopelniem bagātāko latviešu apģērba vēstures pētnieci, kas regulāri uzstājas ar publiskām lekcijām par tautastērpu un tā darināšanu. Arī nesen iznākušais populārzinātniskais metodisks materiāls krājums ir viņas ieguldījums plašākas sabiedrības zināšanu līmeņa celšanā par mūsu kultūrvēsturē tik nozīmīgo simbolu — latviešu tautastērpu.

Avoti un piezīmes

- ¹ Jansone A. *Tautastērpa komplektēšanas pamati*. Rīga: Latvijas Nacionālais kultūras centrs, 2021.
- ² Jansone A. *Tautas tērpa krekli Vidzemē 19. gs.* Rīga: Zinātne, 1999.
- ³ Jansone A. *Krustpils villaines*. Rīga: Zinātne, 2012.
- ⁴ Jansone A. *Apģērba attīstība Zemgalē 19. gadsimtā*. Rīga: Latvijas Nacionālais kultūras centrs, 2016.
- ⁵ Jansone A., Kupče D. *Piebalga ir, bija un būs. Piebaldzēnu ģērbšanās kultūra 19. gadsimtā*. Cēsis: Aušanas darbnīca “Vēverišas”, 2014.
- ⁶ Jansone A. *Rucavnieku apģērbs cauri laikiem (19. gs.–20. gs. sākums)*. Rīga: Zinātne, 2017.
- ⁷ Jansone A. *Dvieju rotāšanas tradīcijas Latvijā 19. gs. 2. puse–20. gs.* Rīga: Zinātne, 2000.
- ⁸ Jansone A. *Rotātās telpu tekstilijas Latvijā 19. gs. beigās–20. gs.* Rīga: Zinātne, 2004.
- ⁹ Jansone A. *Latviešu tradicionālais tautastērps un tā valkāšanas tradīcijas*. Rīga: Nemateriālā Kultūras mantojuma valsts aģentūra, 2009; Rīga: Latvijas Nacionālais kultūras centrs, 2015.
- ¹⁰ Alsupe A. Kultūrvēsturisko slāņu problēma tautas lietišķajā mākslā. Grām.: *Zinātniski praktiskās konferences “Tautas mākslas vēstures un attīstības problēmas” referātu tēzes*. Rīga: Zinātne, 1983, 5.–7. lpp.

¹¹ Welters L., Lillethun A. *Fashion History. A Global View*. London, Oxford, New York: Bloomsbury Academic, 2018, pp. 4, 9, 163–168.

Par autori

Dr. art. Ieva Pīgozne ir Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētniece. Viņas zinātniskās intereses ietver apģērba un apavu vēsturi Latvijā, to valkāšanas tradīciju izpēti, nozares vēstures pārskatīšanu, ikonogrāfisko un folkloras avotu padziļinātu analīzi un izmantošanas iespēju paplašināšanu pētniecībā. I. Pīgozne regulāri uzstājas ar publiskām lekcijām par apģērba vēstures jautājumiem.

About the Author

Dr. art. Ieva Pīgozne is a researcher at the Institute of Latvian History, University of Latvia. Her research interests include the history of clothing and footwear in Latvia, research into their wearing traditions, a review of the history of the branch, an in-depth analysis of iconographic and folklore sources, and expansion of research applications. I. Pīgozne regularly gives public lectures on clothing history.

RECOMMENDATIONS FOR ASSEMBLING FOLK COSTUMES BY AIJA JANSONE. THINKING ABOUT THE BOOK AND ITS CONTEXT

Ieva Pīgozne

ieva.pigozne@lu.lv

Summary

Keywords: *folk costume, clothing history, Latvia, Song and Dance Festival*

In this article, art historian Ieva Pīgozne introduces the collection of practical *Recommendations for Assembling Folk Costumes*, compiled by the ethnologist and Latvian clothing history researcher Aija Jansone, which was published in the summer of 2021. In this book, practical basic principles of assembling the Latvian folk costume are explained in a form accessible to a wide range of interested persons, and instructions and recommendations are given for its making and wearing. The need for such an edition has been facilitated by the needs of the Song and Dance Festival movement, as well as by constantly great interest of the Latvian society in the history of folk costumes and clothing history. The author of the article points out the goals of clothing history research and the skills required to achieve them, which covers not only the scientific theoretical field, but also practical aspects — skills in handicrafts and making of clothing, to be able to cope with the complicated studies of traditions and their maintenance in Latvian clothing history research.